

Mahmut Uzun – Tarihin Değil, İnsanlığın Utanç Kaydı: Der Zor

Posted on 13/12/2025

İnsanoğlunun kendi karanlığını en çıplak haliyle sergilediği yerler vardır; orada tarih değil, bizzat insanın özü çatlar. Der Zor işte o yerdir. Bir halkın, bir uygarlığın, bir kültürün çöle sürölüp açıklıkla, susuzlukla, aşığılama ve yok edilme iradesiyle yüz yüze bırakıldığı; uygarlığın maskesinin düştüğü, insan denilen varlığın hangi uçurumlara yuvarlanabileceğinin apaçık görüldüğü yerdir. Raymond Kevorkian'ın Der Zor – Soykırımın İkinci Safhası çalışması, yalnızca bir tarih belgesi değil, insan türünün kendi eliyle kurduğu cehennemlerin en soğukkanlı, en belgesel anlatımıdır. O sayfalar, bir halkın nasıl sistematik biçimde çöle sürölüdüğünü, nasıl “iskan” adı altında yok oluşıa terk edildiğini, devlet görevlilerinin gözetiminde ve gözlemcilerin tanıklığında bugüne ulaştığını gösterir.

Kevorkian'ın sunduğu tanıklıklar, Aram Andonian'ın bir kurban olarak topladığı çığlıklarla birleştinde artık tarihin değil, insanlığın utanç kayıtlarıdır. Azez – Şeddade – Der Zor üçgeninden Halep – Havran hattına kadar uzanan o “iskan” adı verilmiş ölüm coğrafyası, devletin zaptiyesi eşliğinde yürütölen ikinci kırimın laboratuvarıdır. Burada kimse, ne güneşin altında ne kumun içinde, kendisine bir mezar bile bulamamıştır. Çünkü amaç mezar bırakmak değil, iz bırakmamaktır.

Der Zor, Ermeni halkının hafızasında yalnızca bir coğrafya değildir; yokluğun, tükenişin, tüketilişin son durağıdır. O çöl ve çevresindeki toplama kampları – Mergadeh, Ras ul Ayn, Meskene – kurbanların kemiklerinin rüzgarla süröklendiği, çöl kumlarının arasında hala görölebilecek kadar açıkta kaldığı alanlardır. Bazı tanıklıklar, ölenlerin kemiklerinin küçük bir ücret karşılığında satılmaya çalışıldığını bile aktarır. Bu ayrıntılar, soykırımın belgelenmiş ve sistematik niteliğini bir kez daha gözler önüne serer ve Der Zor'un hala

tarihin bu karanlık döneminin sessiz tanığı olduğunu gösterir.

Der Zor'un katili Salih Zeki'nin arşivlerde kalan sözleri, bu karanlığı kelimelere dökmek için bile ağırdır: "Artık merhaba demeye muktedir hiçbir Ermeni kalmamalıdır." Bu söz, yalnızca bir bürokratin katliam emri değil, bir devlet aklının, bir çağın, bir zihniyetin kristalleşmiş halidir. O çölde yok edilen binlerce masumun gerçeği, hiçbir ironiyle gölgelenemez.

Der Zor'dan mucizeyle kurtulan tanıkların ifadeleri, insanlığın dilini susturan bir hakikattir. Açlıktan kendi kendini tüketen bir halk...

Eşek, at, köpek ve sonunda insan eti... Tifüsten kırılan binler...

Meskene'nin mezarı olarak adlandırılan Dibsi Kampı'nda 30 bin kişi açlık ve hastalıktan ölmüştür. Uygarlığın nasıl bir yalandan ibaret olabileceğini kanıtlayan sahneler bunlardır.

Ve sonunda, Marat Kampı'nda bir kız çocuğunun annesine söylediği o söz:

"Mama, ben ölürsem, benim etimi de onlara verme..."

Bu cümle bir trajedi değildir; insanlığın kendi duvarına tosladığı, bütün iddialarının, uygarlık masallarının ve ahlaki kurgularının paramparça olduğu andır. Bu söz, tarihin değil, insan ruhunun en çıplak çılgılığıdır. Bir çocuğun ölümün kıyısında, kendi bedenini koruma içgüdüleriyle söylediği o cümle, kelimelerin bittiği, dillerin sustuğu, yalnızca insanlığın kendisini sorgulamaya zorlandığı andır.

Der Zor'un çölü hala bu çılgılığı saklar. Kumların arasında dolaşan rüzgar, hala o çocukların sesini taşır. Vicdan, devlet arşivlerinden daha güçlüdür; hakikat, çöl kumuna gömülse de çürümez. İnsanlık, kendi karanlığını dürüstçe görmediği sürece, her çöl yeniden Der Zor olur; her çocuk aynı sözü yeniden söylemek zorunda kalır.

Soykırımın ikinci safhasının tanıkları bugün bize yalnızca tarih anlatmıyor; insanlığın neye dönüşebileceğine dair bir uyarı bırakıyor. Ve bizler, bu uyarıyı görmezden gelirsek, o kız

çocuğunun son sözündeki insanlık kırıntısını bile kaybederiz.

Der Zor'un çığlığı, insanlığın vicdanına kazınmış bir sınavdır. Bu sınavı geçmek, ancak hakikati inkar edenlerin değil, onu yüzüne çarpanların cesaretiyle mümkündür. Güç, ideoloji ve korkunun bir araya geldiği her coğrafya, yeni bir Der Zor olma potansiyeline sahiptir. Tarih bize bunu defalarca göstermiştir. İnsanlık, kendi karanlığıyla yüzleşmediği sürece, her sınav yeniden karşımıza çıkar ve her çocuk aynı çığlığı atmak zorunda kalır.

Bize düşen görev bellidir: Görmek, hatırlamak ve asla unutmamaktır. Çünkü unutmak, suç ortak olmaktır; yüzleşmek ise direnmektir. Ve bu direniş, insanlığın varlığını savunan tek politik eylemdir.